

УДК 330.131.5.

Л. В. Олійник,
к.е.н.,
В. О. Аніщенко,
к.т.н., Європейський університет

ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК ПРОВІДНИЙ ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

Анотація. Проведено аналіз причин та наслідків екологічної кризи, запропоновано використання економічних важелів управління в галузі природокористування для її подолання.

Ключові слова: екологічне управління, економічні інструменти менеджменту, збитки, економіка природокористування.

Annotation. The analysis of reasons and consequence of ecological crisis is made the use of economic instruments of economic instruments of management in industry of nature resources is offered for overcoming the crisis.

Key words: ecological management, losses, economy of nature resources, economic instrument of management.

Вступ. Історія людського соціуму – це історія природокористування, тобто використання природних ресурсів з метою підвищення комфорту і благополуччя представників виду *homo sapiens*. Ще на початку XX століття людство використовувало чисту воду, чисте повітря, а ресурси природи здавалися невичерпними. Нині планета наближається до найстрашнішої рукотворної катастрофи – екологічної, тобто, постає об'єктивна необхідність досконалого вивчення даної проблеми та пошуку шляхів її вирішення.

Питаннями стратегії природоохоронної діяльності, зокрема екологічної кризи, займалися відомі вітчизняні та зарубіжні вчені – Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, М.І. Іванов, Л.Г. Мельник, П.Т. Саблук, В.М. Трегубчук, Ю.Ю. Туниця, М.А. Хвесик, І.М. Фадін.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування чіткого уявлення про причини виникнення та шляхи подолання екологічної кризи за рахунок поширеного впровадження економічних важелів управління в галузі природокористування.

Результати. Сучасна екологічна криза на теперішньому етапі розвитку людства є здебільшого антропогенною (від стихійних природних катаклізмів ми й тепер цілком не застраховані), вже не є більше частковою й локальною. Людство витягує у вир своєї діяльності всю сукупність природних багатств і з необхідністю виснажує принаймні ті з ресурсів, які є не відновлюваними, або відновлюваними лише частково. Екологічні кризи антропогенного походження мають тенденцію набувати характеру абсолютних і глобальних, що й спостерігається сьогодні. Запобігання таким кризам, за відсутності на планеті вільних просторів і шестимільярдного населення, висвітлюється поняттям екологічної проблеми, хоча йдеться тут передусім про порятунок людини як біологічної істоти. З нашої точки зору, розв'язок цієї проблеми пролягає не тільки через екологічні дослідження й рішення, але й через глибокі соціо-економічні та інженерно-економічні пошуки. Отже, комплексність екологічної кризи вимагає певної синтетичності підходу та узгодженості колективних дій, спрямованих на її розв'язання. Що стосується підходу, то він значною мірою зумовлюється тим, як визначається з суттю проблеми та причинами й факторами, що зумовили її виникнення й загострення.

На сьогодні цілком зрозуміло, що більшість, якщо не всі без виключення, сучасні глобальні проблеми, по суті, є екологічними. Це і проблеми голоду, енергетики, використання ресурсів світового океану. Неєкологічне стало соціально і економічно збитковим і небезпечним для суспільства. Що викликало кризу, яку ми називаємо екологічною, чому вона виникла і розвивалася в XX столітті? Вона має дві основні причини: зростання кількості населення і науково-технічна революція.

Основними тенденціями минулого століття були: скорочення площі екосистем зі швидкістю 1% в рік. Збереглося не більше 40% не порушених площ; зміна концентрації парникових газів (CO₂) в атмосфері; виснаження озонового шару на 1-2 % в рік, поява озонових дірок; скорочення площі лісів; розширення площі пустель; деградація земель (засолення ґрунтів, зниження родючості, ерозія ґрунту); підвищення рівня океану (від 2 мм до 1 см в рік); збільшення кількості техногенних катастроф та аварій; зникнення біологічних видів (за рік зникає від 5 до 150 тис. видів); збільшення споживання прісної води. Ці тенденції, на жаль, розвиваються і в XXI столітті, і темпи їх розвитку лише зростають. Основним наслідком господарської діяльності людини є порушення природних екосистем на суші.

За ступенем руйнування екосистем території поділяються на:

- *непорушені* (наявність рослинного покриву і щільність населення не більше 10 осіб на 1 км²);
- *частково порушені* (наявність вторинної, але природно відновлюваної рослинності, наслідків діяльності людини, наприклад, рубки лісу);
- *порушені*: наявність постійних сільськогосподарських угідь і міських поселень, відсутність природної рослинності і навіть деградація ґрунтів, наприклад розширення площі пустель.

Зниження шкідливих впливів на навколишнє природне середовище повинно досягатися шляхом створення екологічно безпечних технологій, систем, транспортних засобів, механізмів і установок. Це завдання має вирішувати інженерна екологія.

Під інженерною екологією ми розуміємо галузь знань, що вивчає вплив промисловості і транспорту від окремого підприємства транспортного засобу, установки до техносфери в цілому на навколишнє природне середовище і розробку інженерно-технічних рішень, що забезпечують екологічну безпеку рішень, що забезпечують екологічну безпеку в техносфері. Термін інженерна екологія з'явився порівняно недавно, проте актуальність його є незаперечною.

Крім того, вирішення сучасних екологічних проблем не можливе без таких сучасних понять як екологічний менеджмент та екологічний маркетинг. Це особлива галузь управління, яка полягає у регулюванні свідомого впливу людини на природні процеси та об'єкти навколишнього природного середовища за умови стійкого розвитку суспільства і збереження природи. Екологічний менеджмент і маркетинг мають такі основні структурні компоненти: технічний (створення екологічно чистих безвідходних виробництв і екологічно безпечних технологічних процесів), комерційного (екологічний маркетинг), фінансового (залучення капіталу в екологічну сферу), організаційну (регулювання природокористування).

Під управлінням природокористуванням розуміють організацію охорони навколишнього природного середовища у всіх його аспектах. Ця складова частина системи управління охоплює всі напрямки діяльності, що належать до впливів на навколишнє природне середовище і забезпечення екологічних показників діяльності.

Першочергове завдання екологічного управління – виявлення проблем, що обумовлені забрудненням навколишнього природного середовища. На основі чинного законодавства повинні розроблятися короткострокові та довгострокові плани для покращення стану навколишнього природного середовища та природоохоронні заходи. Це має стати частиною інвестиційної політики та основою для розмежування об'єктів за пріоритетами.

На нашу думку, в даній ситуації доцільно максимально використовувати наступні організаційно-економічні методи, що схематично подані на рис. 1.

Рис. 1. Методи регулювання раціонального природокористування

На роботу екологічної системи значний вплив виявляють наступні фактори:

- зовнішня та внутрішня політика, що проводиться державою у галузі охорони НС;
- технологічні можливості на запланований термін;
- рівень професійної підготовки та інформованості виконавців екологічних програм та населення.

Екологічна відповідальність має дві форми: екологічну і правову. У галузі екології – відповідальність держави, суспільства, людини за всі ті негативні наслідки, які в результаті антропогенної діяльності, екологічного нігілізму і низької екологічної культури завдають шкоди навколишньому природному середовищу, здоров'ю громадян, майбутньому людей. Негативні кількісні і якісні зміни у навколишньому природному середовищі впливають на життя людей, генетичну програму людини, на створення матеріальної бази суб'єктів господарювання. Таким чином, в екологічних правопорушеннях і злочинах шкода може бути і економічною, і екологічною (див. рис. 2).

Рис. 2. Форми прояву шкоди від господарської діяльності та способи ліквідації збитків

Висновки. Економічна шкода спричиняє збитки природокористувачу, його майну і доходам; екологічна полягає у забрудненні, виснаженні і руйнуванні природного середовища, його окремих об'єктів, природних екологічних систем в цілому.

Грунтуючись на загальноприйнятому у науці і техніці визнанні поняття «система», враховуючи основні елементи системи безпеки, пропонуємо наступне визначення.

Система безпеки в екологічній сфері діяльності – це організаційно-функціональне об'єднання суб'єктів забезпечення безпеки, які мають загальну глобальну мету – підтримання необхідного рівня безпеки населення і території (у т.ч. природні, природно-антропогенні, антропогенні об'єкти), узгоджені локальні цілі, правові фінансово-економічні механізми, що вирішують в єдиному операційному та інформаційному просторі скориговані задачі в умовах правових, організаційних фінансово-економічних, часових та інших обмежень, які є загальними для учасників системи.

Побудова системи безпеки будь-якого рівня в екологічній сфері має ґрунтуватися на наступних принципах:

- комплексний підхід;
- організаційно-функціональне відокремлення відомчих підсистем;
- формування цільових підсистем безпеки в екологічній сфері діяльності;
- пошук джерел додаткового фінансування;
- інтегрування перерахованих систем в єдину (комплексну) систему екологічної безпеки.

Таким чином, в умовах науково-технічного розвитку, коли у структурі економіки зростає питома вага промисловості, збільшуються розміри і потужності підприємств, а тому все більш руйнівними стають для природи технології виробництва. А відтак, екологічні вимоги до охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки суспільства мають виконуватися не залежно від форми власності і відомчої підпорядкованості господарюючого суб'єкта.

Література

1. Байдаков С.Л., Серов Г.П. Правовое обеспечение охраны окружающей среды и экологической безопасности. М: Алкил, 2003. - С. 95.
2. Буторіна М.В., Буторіна І.В. Міжнародний економічний менеджмент. Маріуполь: Стратегія, 1988. - 102с.
3. Глухов В.В., Лисочкина Т.В., Некрасова Т.П. – Экономические основы экологии. СПб.: Специальная литература, 1995. - 280 с.
4. Голуб А.А., Струкова Е.Б. Экономические методы управления природоиспользованием. М.: Наука, 1993. - 136 с.
5. Инженерная экология и экологический менеджмент: / Под. ред. И.И. Иванова, И.М. Фадиной. М.: Логос, 2011. - с. 30-32.

6. Инженерная экология: перспективы развития / Под. ред. Вольтера. Л. Филхо. СПб.: БГТУ «Военмех», 2001. - 200 с.

7. Серов Г.П. Экологический аудит и экоаудиторская деятельность. М.: Дело, 2008. - С. 105.

8. Серов Г.П., Серов С.Г. – Техногенная и экологическая безопасность в практике производственной деятельности: Науч.- практич. руководство. М: Ось-89, 2007. - С.35.

Стаття надійшла до редакції 17 травня 2011 року.

ТОВ "ДКС Центр"